स्वल्पपत्रतुलसी । जम्बीरभेदः । इति केचित् ॥ जम्बीरसामान्यम् । इति केचित् । इति तट्टीकायां भरतः ॥

प्रस्थानं, क्ली, (प्र+स्था+ल्युट् ।) विजीगीषोः प्रयाणम् । इत्यमरः । २ । ८ । ९५ ॥ (यथा, देवीभागवते । ५ । ४ । १२ ।

सेनाभियोगं प्रस्थानं बलसंख्या यथार्थतः ।
धीरागाञ्च परिज्ञानं कृत्वा यान्तु त्वरान्वितः॥")

गमनमात्रम् । यथा, पदाङ्कदूते ।

"प्रस्थानन्ते कुलिशकलनान्निर्यितं पण्डिताग्रैः")

प्रस्थानविघ्नः, पुं, (प्रस्थानस्य विघ्नः ।) गमनव्याघातः । यथा । यः पुनर्विवाहावसरे मङ्गलवति वासरे प्रतिष्ठमानस्य तत्प्रस्थानौपयिकं कर्म्म प्रागङ्गीकृत्य तदानीं न करिष्यामीति प्रस्थानविघ्नमाचरति तदसौ द्विगुणां सृतिं दाप्यः । इति मिताक्षरा ॥

प्रस्थापितः, त्रि, (प्र+स्था+णिच्+क्तः ।) प्रेषितः । इति हेमचन्द्रः ॥ प्रकर्षेण स्थापितश्च॥

प्रस्थिका, स्त्री, (प्रस्थस्तदाकारोऽस्त्यस्या इति । प्रस्थ+ठन् ।) अम्बष्ठा । इति भावप्रकाशः ॥

प्रस्फुटः, त्रि, (प्रस्फुटति विकशतीति । प्र+स्फुट्+कः ।) प्रफुल्लः । इति शब्दरत्नावली ॥ (सुस्पष्टः । यथा, मार्कण्डेये । २७ । २१ ।

"निष्कृष्य शासनं तस्माद्दृष्टश्चे प्रस्फुटाक्षरम्॥")

प्रस्फोटनं, क्ली, (प्रस्फोट्यतेऽनेनेति । प्र+स्फुट्+णिच्+करणे ल्युट् ।) सूर्पम् । इत्यमरः । २ । ९ । २६ ॥ (प्र+स्फुट् । भावे ल्युट् ।) ताडनम् । विकाशनम् । इति मेदिनी । ने, १९२ ॥ पवनम् । तुषादिशोधनम् । इति हेमचन्द्रः । ४ । ८३ ॥

प्रस्रवणं, क्ली, (प्रस्रवति जलमस्मादस्मिन्निति वा । प्र+स्रु+अपादाने अधिकरणे वा ल्युट् । यत्र स्थाने स्रुत्वा जलं गलति तत् । इति भरतः ॥ अविच्छेदेन स्रवज्जलं यत्र स्थाने पतति यत्र निपत्य च बहुलीभवति तत् । इति स्वाम्यादयः ॥ गिरेरुपरि निर्झरादिप्रभवजलसंघातः इति साक्षः ॥ (यथा, हरिवंशे । ८ । ५४ । ११ ।

"पुण्यं तीर्थवरं दृष्ट्वा विस्मयं परमं गतः ।
प्रभावञ्च सरस्वत्याः प्रस्रवणं बलः ॥")

अजस्रं मन्दवेगेन स्रवज्जलम् । इति कोकटः ॥ तत्पर्य्यायः । उत्सः २ । इत्यमरः । २ । ३ । ५ ॥ जलप्रस्रावः ३ । यथा, मनुः । ४ । २०३ ।

"स्नानं समाचरेन्नित्यं गर्त्तप्रस्रवणेषु च ॥")

अस्य गुणाः । प्रस्रवणजलं स्वच्छं लघु मधुरं रोचनञ्च दीपनकृत् ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥ (प्र+स्रु+ भावे ल्युट् ।) प्रकर्षेण क्षरणम् ॥

प्रस्रवणः, पुं, (प्रस्रवति जलमस्मादिति । प्र+स्रु+अपादाने ल्युट् । माल्यवत्पर्वतः । इति हेमचन्द्रः । ४ । ८५ ॥ स्वेदः । इति त्रिकाण्डशेषः ॥

प्रस्रावः, पुं, (प्रस्रूयते इति । प्र+स्रु+"पेदुस्तुस्रुवः ।" ३ । ३ । २७ । इति घञ् ।) मूत्रम् । इत्यमरः । २ । ६ । ६७ ॥ गोप्रस्रावमाहात्म्यं यथा, वराहपुराणे ।

"प्रस्रावेण तु यः स्नायात् रोहिण्यां मानवो द्विजः ! ।
सर्वपापकृतान्दोषान् दहत्याशु न संशयः ॥"

(गुणादयोऽस्य मूत्रशब्दे ज्ञातव्याः ॥)

प्रस्वानः, पुं, उच्चैःशब्दः । प्रपूर्व्वस्वनधातोर्घञ्प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥

प्रस्वेदः, पुं, (प्र+स्विद् घर्म्मच्युतौ+घञ् ।) अतिशयघर्म्मः । (यथा, मार्कण्डेये । १२४ । १३ ।

"नरेन्द्रपुत्त्रा प्रस्वेदजलक्लिन्नाननाः समम् ॥")

तस्यौषधं यथा,—

"चन्दनं कुङ्कुमं मांसी कर्पूरो जातिपत्रिका ।
जातीकक्कोलपुगानां लवङ्गस्य फलानि च ॥
अगुरुश्चोरकाश्मर्य्यः कुष्ठं तगरनालिका ।
गोरोचना प्रियङ्गुश्च चोलं मदनकं नखम् ॥
सरलः सप्तपर्णश्च लाक्षा चामलकी तथा ।
कर्व्वूरकः पद्मकश्च एतैस्तैलं प्रसाधितम् ॥
प्रस्वेदमलदौर्गन्ध्यकण्डूकुष्ठहरं परम् ।
पुमान् युवा स्यात् शुक्राढ्यः स्त्रीणाञ्चात्यन्तवल्लभः ॥
स्त्रीशतं गच्छते रुद्र ! बन्ध्यापि लभते सुतम्॥"

इति गारुड़े १९८ अध्यायः ॥

(विषयोऽस्य यथा,—

"स्तैमित्यं मधुरास्यता च जड़ता निद्रा च तन्द्रा भृशं
गात्राणां गुरुताऽरुचिर्विरमता रोमोद्गमः शीतता ।
प्रस्वेदः श्रुतिबाधनञ्च कुरुते नेत्रे च पाण्डुच्छवि-
विष्टब्धामलवृत्तिका च वमनं श्लेष्मज्वरैर्वेदुः"

इति हारिते चिकित्सितस्थाने द्वितीयेऽध्याये॥)

प्रहतं, त्रि, (प्रहन्यते स्मेति । प्र+हन्+क्तः ।) विततम् । क्षुण्णम् । इति शब्दरत्नावली ॥ प्रकर्षेण हिंसितम् । (यथा, महाभारते । ८ । ३० । ६ ।

"प्रहतरथनराश्वकुञ्जरं
प्रतिभयदर्शनमुल्बणव्रणम् ।
तदहितहतमावी बलं
पितृपतिराष्ट्रमिव प्रजाक्षये ॥")

प्रकर्षेण गतञ्च ॥ (विताड़ितम् । यथा, । भागवते । १० । ७२ । ३८ ।

"इत्थं तयोः प्रहतयोर्गदयोर्नृवीरौ
क्रुद्धौ समुष्टिभिरयःस्पर्शैरपिष्टाम् ॥"

वादितम् । यथा, रघुः । १९ । १४ ।

"स स्वयं प्रहतपुष्करः कृतौ
लोलमाल्यबलयो हरन् मनः ।
नर्त्तकीरभिनयातिलङ्घिनीः
पार्श्ववर्त्तिषु गुरुष्वलज्जयत् ॥")

प्रहनेमिः, पुं, (ग्रहाणां नेमिरिव । निपातनात् ग्रस्य प्रः ।) चन्द्रः । इति त्रिकाण्डशेषः ॥ (ग्रहनेमिरिति वा पाठः ॥)

प्रहरः, पुं, (प्रक्रियते डक्कादिरस्मिन्निति । प्र+हृ+घः । अप् वा ।) वासरस्याष्टभागैकभागः । पहर इति हिन्दीभाषा । तत्पर्य्यायः । यामः २ । इत्यमरः । १ । ४ । ६ ॥ (यथा, कथासरित्सागरे । ४ । ३७ ।

"सङ्केतकं द्वितीयेऽस्मिन् प्रहरे पर्य्यकल्पत॥"

प्रहरकुटुवी, स्त्री, (प्रहरस्य कुटवी कुटुम्बिनीव") कुटुम्बिनीक्षुपः । इति राजनिर्घण्टः ॥

प्रहरणं, क्ली, (प्रक्रियतेऽनेनेति । प्र+हृ+करणे ल्युट् ।) अस्त्रम् । इत्यमरः । २ । ८ । ८२ ॥ (यथा, महाभारते । १२ । १६६ । २ ।

"धनुः प्रहरणं श्रेष्ठमतोवात्र पितामह ! ॥")

कर्णीरथः । इति तट्टीका सारसुन्दरी ॥ (यथा,) भागवते । ४ । २६ । २ ।

"पञ्चप्रहरणं समवरूथं पञ्चविक्रमम् ॥"

प्रक्रियतेऽस्मिन्निति ।) युद्धम् । इति हलायुधः । २ । २८८ ॥ (प्र+हृ+भावे ल्युट् ।) प्रहारः ॥ (यथा, महाभारते । ४ । ४ । ७ ।

"याने प्रहरणे चैव तथैवाग्निषु भारत ! ॥")

प्रहरी, [न्] त्रि, यामिकः । प्रहरो विद्यते अस्येतिप्रहरशब्दादस्त्यर्थे इन् प्रत्ययेन निष्पन्नः।

प्रहर्षणः, पुं, (प्रहर्षयतीति । प्र+हृष्+णिच्+ल्युः ।) बुधग्रहः । इति त्रिकाण्डशेषः ॥ हर्षविशिष्टे, हर्षकारके च, त्रि ॥ यथा, महाभारते । १ । २७ । ९ ।

"नानापक्षिरुतं रम्यं कद्रुपुत्त्रप्रहर्षणम् ॥"

प्र+हृष+भावे ल्युट् । आनन्दे क्ली । यथा, महाभारते । १२ । ३३६ । २५ ।

"अथ व्रतस्यावभृते वागुवाचाशरीरिणी ।
स्निग्धगम्भीरया वाचा प्रहर्षणकरी विभो !")

प्रहर्षणी, स्त्री, (प्रहर्षयतीति । प्र+हृष्+णिच्+ल्युः । ङीष् ।) हरिद्रा । इति हारावली । त्रयोदशाक्षरपादच्छन्दोभेदः । तस्या लक्षणं यथा । छन्दोमञ्जर्य्याम् । "त्रयाशाभिर्मनजरगा प्रहर्षणीयम् ।" तस्या उदाहरणं यथा,—

"गोपीनामधरसुधारसस्य पाने-
रुत्तुङ्गस्तनकलसोपगूहनैश्च ।
आश्चर्य्यैरपि रतिविभ्रमैर्मुरारेः
संसारे मतिरभवत् प्रहर्षणीह ॥"

प्रहसनं, क्ली, (प्र+हस्+भावे ल्युट् ।) प्रहासः । (प्रहसत्यनेन वा । प्र+हस्+आधारे करणे वा ल्युट् ।) रूपकभेदः । परिहासः । इति मेदिनी । ने, १८० ॥ आक्षेपः । इति हेमचन्द्रः ॥ रूपकभेदस्य लक्षणं यथा,—

"भाणवत्सन्धिसन्ध्यङ्गलास्याङ्गैर्विनिर्म्मिते ।
भवेत् प्रहसने वृत्तं निन्द्यानां कविकल्पितम् ॥
तत्र नारभटीनापि विस्कम्भकप्रवेशकौ ।
अङ्गी हास्यरसस्तत्र वीथ्यङ्गानां स्थितिर्न वा ॥
तपस्विभगवद्विप्रप्रभृतिष्वत्र नायकः ।
एको यत्र भवेद्दृष्टो हास्यं तच्छुद्धमुच्यते ॥"

इति साहित्यदर्पणम् ॥

प्रहसन्ती, स्त्री, (प्रहसति प्रकर्षेण विकशतीति । प्र+हस्+शतृ+ङीप् ।) यूथी । इति त्रिकाण्डशेषः ॥ वासन्ती । इति राजनिर्घण्टः॥ प्रकृष्टाङ्गारधानी च ॥